

FOL

RASYONALİTE DUYGUSU

BİLGİ VE EYLEM ÜZERİNE

FOL 97

© MAK GRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.
SERTİFİKA NO: 44396

FELSEFE 94
WILLIAM JAMES KİTAPLIĞI 01

RASYONALİTE DUYGUSU –BİLGİ VE EYLEM ÜZERİNE–
WILLIAM JAMES

ÇEVİREN: CELAL TÜNER, TUBA NUR UMUT, BİLAL GENÇ,
NİHAT DURMAZ

DERLEYEN: CELAL TÜNER
YAYINA HAZIRLAYAN: SEDA ARIKAN
REDAKSİYON: EBUBEKİR DEMİR
GÖRSEL YÖNETMEN: NURULLAH ÖZBAY
GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA: TAVOOS

ISBN 978-625-7307-02-4

BASKI: AYRINTI BASIM YAY. VE MAT. HİZ. SAN. TİC. A.Ş.
MATBAA SERTİFİKA NO: 49599

I. BASKI: MART 2021

İLETİŞİM ADRESLERİ
CİNNAH CD. KIRKPINAR SK. 5/4
06420 ÇANKAYA ANKARA
TEL.: 0312. 439 01 69
www.folkitap.com
bilgi@folkitap.com
siparis@folkitap.com
www.twitter.com/folkitap

RASYONALİTE DUYGUSU
BİLGİ VE EYLEM ÜZERİNE

WILLIAM JAMES

DERLEYEN
CELAL TÜRER



WILLIAM JAMES

New York'ta zengin ve aristokrat bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi (1842). İlk eğitimini teolog olan babası Henry James'ten aldı. Boulogne-sur-Mer Kolejine devam etti (1857-58). Bir süre sanata ve resme ilgi duysa da babasının isteğiyle Harvard'da bulunan Lawrence Bilim Okulu'na kaydoldu ve burada iki yıl kimya ve anatomi okudu (1861). Ardından Harvard Tıp Okulu'na girdi (1863). Burada Louis Agassiz ile tanıştı ve hocası ile Amazon'da bilimsel araştırmalar yaptı (1865-66). Berlin Üniversitesi'nde fizyoloji derslerine katıldı (1867-68) ve bir süre Harvard Karşılaştırmalı Zooloji Müzesi'nde çalıştı. Alice Howe Gibbens ile evlendi (1878) ve bu evliliğinden beş çocuk sahibi oldu. Doktorasını Harvard'dan tıp alanında aldı (1879). Anatomi ve psikoloji okutmanı olarak akademideki görevine başladı (1873). Daha sonra tıp alanından psikolojiye ve fizyolojiye yöneldi ve Harvard'da psikoloji doçenti oldu (1880). *The American Society for Psychical Research Amerikan*'in kurulmasında görev aldı (1884). 1885'te felsefe profesörlüğüne getirildi. Altmış sekiz yaşında öldü (1910). Başlıca eserleri: *Principles of Psychology* (1880), *Psychology, Briefer Course* (1892); *The Will to Believe* (1897), *Human Immortality* (1897); *Talks to Teachers on Psychology and to Students on Life's Ideals* (1899), *Dinsel Deneyimin Çeşitleri* (1901-1902), *Pragmatizm* (1907); *A Pluralistic Universe* (1909).

CELAL TÜNER

İstanbul doğumlu (1963). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1987). Bir süre Elazığ ve Sivas'ta öğretmenlik yaptı (1987-1993). Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Bölümünde araştırma görevlisi oldu (1993). William James'in Ahlak Anlayışı çalışmasıyla doktor unvanını aldı (1997). Bir süre Oklahoma State Üniversitesi Felsefe Bölümünde 'Pragmatizm' (2001-2002); Kaliforniya Üniversitesinde 'Dinî Çoğulculuk' ve Southern Illinois Üniversitesinde 'John Dewey' ile ilgili araştırmalarda bulundu (2007). Hâlen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimlerinde profesör olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Başlıca eserleri: *Charles S. Peirce'ün Pragmatik Felsefesi* (2003), *William James'in Ahlak Anlayışı* (2005); E. K. Suckiel, *William James'in Pragmatik Felsefesi* (2003); J. Khatoun, *İkbal'in Düşüncesinde Tanrı, İnsan ve Kainat* (2003); J. R. Shook, *Pragmatizm/Peirce, James, Dewey* (2021).

İÇİNDEKİLER

| | |
|---|-----|
| SUNUŞ | 13 |
| CELAL TÜRER | |
| I | |
| RASYONALİTE DUYGUSU | 29 |
| II | |
| DETERMİNİZM İKİLEMİ | 67 |
| III | |
| PRAGMATİZM NE DEMEKTİR? | 98 |
| IV | |
| PRAGMATİZMİN DOĞRULUK ANLAYIŞI | 119 |
| V | |
| PRAGMATİST DOĞRULUK ANLAYIŞI VE BU TEORİYİ YANLIŞ ANLAYANLAR | 142 |
| VI | |
| BİLİŞİN İŞLEVİ ÜZERİNE | 162 |
| DİZİN | 186 |

ÖNSÖZ

Felsefecilerin temel metinlerini bir araya getirmek Batı'da önemli ve gerekli bir faaliyet kabul edilse de ülkemizde hâlâ yeteri derecede önemsenen bir etkinlik değildir. Pragmatizmi yirmi beş yıldır araştıran biri olarak William James'in önemli metinlerini bir araya getirme fikri her zaman zihnimi meşgul etmiş; yıllar içerisinde James'ten çevirdiğim metinlerle bir seçki yapma düşüncesi belli bir olgunluğa gelmişti. Elbette deneyim ve yeteneğine güvendiğim meslektaşlarımla yardımları olmaksızın söz konusu projeyi bitirmek mümkün olmayacaktı. Bu çerçevede Doç. Dr. Bilal Genç, Dr. Öğr. Üyesi Nihat Durmaz, Dr. Öğr. Üyesi Metin Aydın, Dr. Öğr. Üyesi Tuba Nur Umut ve Ar. Gör. Dr. Ramazan Yılmaz eserde yer alan makalelerden bazılarını çevirme lütfunda bulundular. James gibi düşünceleri incelikli ve belagatlı bir dile sahip 'zor' bir filozofun metinlerini Türkçeye aktarmanın zorluğunu beraberce deneyimledik, çevirileri elimizden geldiği kadar aslına uygun şekilde yansıtmaya çalıştık. Eserdeki tüm hata ve eksikliklerin bana ait olduğunu ifade ederek; söz konusu hususun değerlendirmesini erbabına ve okuyuculara bırakıyorum.

Elinizdeki eser, editörünün yıllar içerisindeki pragmatizme dair birikimi ile felsefi meselelere bakış açısı doğrultusunda oluşturulmuştur. Esere yazarın başka makalelerinin eklenmesi ya da kurgunun başka türlü yapılması elbette mümkündür. Bu yüzden süreç içinde gelen katkı ve eleştirilerle eserin genişleyeceği, yeni düzenlemeler yapılacağını umuyorum. Bu mütevazı çalışmanın ülkemizde felsefe

DERLEME ÜZERİNE NOTLAR

1. “Rasyonalite Duygusu” - İlk olarak Temmuz 1879, *Mind*, Vol 4, 15, 317-346 sayfaları arasında yer almıştır.
2. “Determinizm İkilemi” - Bu konuşma 1884 yılında yapıldı ve *Mind* adlı dergide ‘On Some Omissions of Introspective Psychology’ olarak yayımlandı.
3. “Pragmatizm Ne Demektir?” - William James, *Pragmatism* (New York:1907) adlı kitaptaki II. Bölüm.
4. “Pragmatizmin Doğruluk Anlayışı” - William James, *Pragmatism* (New York:1907) adlı kitaptaki VI. Bölüm.
5. “Pragmatist Doğruluk Anlayışı ve Bu Teoriyi Yanlış Anlayanlar” - 1908 yılındaki *The Philosophical Review* Vol. 17, No. 1, pp 1-18 sayfaları arasında yayımlanmıştır. Daha sonra 1909 yılında yayımlanan ‘The Meaning of Truth’ adlı eserinde VIII. Bölümde yer almıştır.
6. “Bilişin İşlevi Üzerine” - William James’in bu konuşması 1 Aralık 1909’da Aristoteles Derneği’nde yapılmıştır.

DİZİN

- A
acizlik 95
açıklık 15, 36, 40, 54, 55, 105; ~a
karşı basitlik 36
adalet 138
Aennchen von Tharau 154
agnostizm 143, 160
ahlak 56
akıl 40, 103, 138
alışkanlık 40, 101, 126, 133, 134,
152
ampirik yasalar 44
ampiristler 48
ampirizm 60, 61, 118
Riehl, A. 46
Aristoteles 102, 133, 185
aşk 79
Aydınlanma 25
- B
Bain 36, 42, 59, 60, 62
basitleştirme 55
belirsizlik ve şaşkınlık hâlerinden ras-
yonel kavrayışa geçiş, 29
Benj P. Blod 65
Berkeley 102, 139, 166
bilgelik 32
bilim 16, 25, 26, 43, 57, 72, 100,
103, 165
bilimselcilik 83
bilimsel tanımlama dili 43
bilinç 14, 15, 25, 26, 35, 38, 53,
61, 63, 87, 162, 164, 179, 180;
~dışı 55
bilinmeyen 55
bilgiş 25, 26, 162, 164, 165, 171,
174, 185
bireyleşme ilkesi 172
birleştirici işlevi 43
birleştirme 15, 34, 37, 42; ~ tutku-
su 15
birliğin dindirilemeyen arzusu 56
birlik 15
Bradley 67
Brockton cinayeti 80, 81, 93
Butler 48
bütünleme 15
bütünlük 14
- C
Carlyle 64, 89, 90
cennet 85
Charles Renouvier 39
Chauncey Wright 46
cinayet 17, 80, 82, 93
Clifford 54
Condillac 163
Cuvier 35
- Ç
çoğulculuk 7, 93
- D
d'Alembert 34

- Darwin 44
 Davud 88
 deneyim 11, 64, 111, 124, 135, 136, 138, 153
 deneyimcilik 59, 107, 109, 118, 121, 122, 136, 138, 147, 148, 158; ~ ilkesi 13
 deterministler 72, 80, 81
 determinizm 15, 16, 17, 18, 67, 70, 71, 72, 80, 82, 84, 87, 93, 95, 185; ~in ikilemi 15
 Dewey 106, 107, 109, 111, 115, 119, 140, 157
 dikkat 17, 24, 25, 27, 43, 74, 83, 108
 din 7
 doğa 57
 doğru fikirler 21, 121, 129, 130
 doğrulama 68, 121, 123, 124, 125, 126, 129, 131, 132, 133, 135, 153, 154, 159, 160
 doğruluk 21, 22, 72, 108, 110, 119, 120, 121, 123, 131, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 142; ~un mahiyeti 138
 doygunluk 89
 Du Bois-Reymond 54
 duygu 15, 26, 27, 30, 35, 36, 37, 38, 46, 50, 53, 54, 61, 64, 65, 85, 93, 150, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 178, 180, 182, 183, 184
 duyguculuk 83
 duyum 49, 55
 duyumsalcılık 83, 88
 Dühring 64
 düşünce 52, 55, 59, 64, 180; ~nin indirgenmesi 62
 düşünme 176
- E
 Emerson 140
 epistemoloji 24, 147
 estetik 36, 40, 56, 57, 61, 104; ~ Kolaylık İlkesi 33
 evren 47, 75, 80, 84, 115
 Evrensel: ~ Formül 54; ~ İlke 52
 evrensellik 33
 Evrim Felsefesi 34, 35
 eyleme 23
 Eyüp 66
- F
 felsefe 4, 7, 13, 52, 137, 146
 fenomenler 36
 fikirler 38, 132, 144
 fizik 45, 57, 64, 68, 101
- G
 geçerli kılma 121
 geçmiş 129, 178
 gerçeklik 16, 20, 21, 22, 24, 27, 53, 57, 63, 97, 112, 118, 120, 122, 128, 132, 135, 136, 140, 141, 143, 148, 149, 150, 152, 153, 154, 160, 161, 165, 166, 167, 171, 179, 180, 182; ~ ile fikirlerin uyuşması 20; ~ ile 'uyuşmak', 128
 gnostisizm 83, 88
 görelilik 164
 Green 37, 41, 67, 167, 169
 Grote 167
 Güç Büyüsü 53, 76
- H
 hakikat 49, 57
 Hall 54
 Hamlet 66
 Hartmann 40
 hayat 83

Hazard 67
Hegel 60, 62, 67, 149, 166
Hegelci Çelişmezlik İlkesi 35
Henrich Czolbe 38
hiçlik 60, 61, 62, 63, 65
St. Hilare 35
Hodgson 64, 67, 70, 102, 162
Hume 36, 37, 40, 41, 102, 169
huşu 57
Huxley 41, 47

İ
ilahî: takdir 18, 95; ~ Zihin 44
ılımlı determinist 70
ilişkisel deneyimler 25
imkânsızlık 16, 71
inanç(lar) 22, 60, 61
indeterminizm 16, 18, 70, 71, 78,
82, 91, 92, 93
İngiliz ampiristler 37
İngiliz nominalizmi 41
irade 55; ~ özgürlüğü 68
irrasyonelite 29
iyimserlik 17, 80, 81, 82, 83, 88,
89

J
Joachim 141
John Watson 52
Josiah Royce 174

K
Kant 25, 36, 63, 144, 166
kapsamlılık 33
karamsarlık 17, 18, 82, 84, 87, 92,
94
karşılıklı olarak indirgenemez tüm
zihinsel yaşam kategorileri 53
kesin olgular 50
Koşulsuz Varlık 34

kötülük 81, 82, 83, 86, 114
Kuvvet 57, 133

L
Laplace 54
Lessing 132
Lewes 35, 45, 48
Locke 25, 102
Lois Agassiz 44
Luys 38

M
Mach 106, 132
madde 55, 103, 146, 147
mantık 64, 111
matematik 68, 105
Maxwell 21, 119, 131
merak 61
metafizik 19, 27, 28, 37, 48, 51,
57, 58, 65, 98, 99, 103, 104, 117,
160, 178, 184
Mill 36, 41, 49, 50
mistikler 65
mistisizm 57
monizm 34
muhteva 164
Mutlak 60, 61, 62, 103, 113, 114,
115, 117, 120, 134, 135
mutluluk problemi 31
müzik 57

N
natüralist romancılar 93
nedensellik 36, 37, 62, 69
Newton 135, 180, 181, 182
Nominalistler 63

O
olgular 16, 20, 22, 48, 50, 72, 85,

- 113, 128, 132, 135, 136, 137,
163, 170
oluş 39
ontolojik duygu 64
otomatik sevgili 147
- Ö
Öklid uzayı 134
Ömer Hayyam 79
öz 39
özdeşleştirme 42
özgür irade 67
özgürlük 16, 19, 31, 69, 70, 95, 187
- P
Papini 104, 118
parçalarla tanışık olma dürtüsü 35
Aziz Paul 69
Peirce 7
pişmanlık 18, 80, 82
pozitivizm 23, 58, 61, 143
pragmatistler 23, 113, 120, 132,
140, 145, 151
pragmatizm 19, 21, 23, 98, 100,
102, 103, 111, 114, 116, 118,
121, 142, 143, 144, 146, 151,
153, 156, 158, 159, 185
psikoloji 34, 38, 39, 51, 111
- R
Raine 54
rasyonalistler 137, 141, 151
rasyonalite 29, 57, 64, 66; ~ duy-
gusu 14, 30
rasyonalizm 111, 118, 131, 136
rasyonellik 14, 16, 29, 30, 41, 42,
43, 52, 56, 60, 61, 66, 69, 73
realizm 51, 183
Reid 166, 179
Rembrandt 85
Renan 89, 90
Renouvier 39, 55, 62, 64, 67
resim 57
Richard Owen 44
Rickert 137, 141
Romantik okul 88, 89
romantizm 17, 87, 88, 92
Rousseau 89
ruh 39, 55, 63, 64, 147
- S
sabitlik 61
sadakat 57
Schiller 106, 107, 109, 110, 111,
115, 119, 140, 144, 145, 157,
160, 161
Schopenhauer 25, 32, 40, 60, 80, 86
septisizm 143
servet 131, 132, 133, 138
sınıflandırma 44
Sierebois 38
skolastikler 133
solipsizm 24, 26, 27, 28, 161, 165,
175, 183
somutluk 24, 102, 111, 137, 153
soyutluk 24, 113, 153
Spencer 34, 35, 40, 46, 51, 53, 54,
85
Spencerci Bilinemeyen 39
Spinoza 36
Stout 145, 146
Stumpf 164
sübjektivite 17
sübjektivizm 17, 83, 84, 85, 87, 88,
92
- Ş
şans 16, 18, 57, 69, 73, 74, 75, 76,
77, 78, 94, 95, 97; ~ dünyası 18,
77, 78, 94; ~ın işleyiş tarzı 77

şeylerin özleri 56
şeytan 63, 81, 85
şiir 65, 177
şüphencilik 151, 152

T

Taine 39, 49, 53
tanım ilkesi 48
Tanrı 18, 19, 35, 36, 44, 50, 55,
63, 64, 85, 103, 105, 112, 114,
115, 118, 120, 137, 146, 147,
180, 181
tavır 21
tekabüliyet teorisi 20
tekdüzelik 69
töz 37, 39, 55
tözcülük 40
tutarlılık 20
tümeller 49
Tyndall 46

U

uyuşma 120, 130, 141
uzay 37

V

varlık 34, 60, 65

verileri görmezden gelmek 34
vicdan azabı 81, 83
Voltaire 81

W

Walter Scott 177
Whitman 30, 64
Wordsworth 64
Wundt 46

Y

yanlışlık 120, 134, 139, 157
yaratıcı inanç 60, 61
yasalar 37, 41, 105
yinelenen nitelik 55
yokluk 63

Z

zaman 37, 107; ~ ve mekân 56
zihinsel molekül 53
zihin 13, 59, 66, 113, 158; ~in ya-
pısal birliği 66
Zola 89, 90
zorunlu: ~ hakikatler 40; ~ kanun
57
zorunluluk 16, 41, 64, 69, 70